

ТИББИЙ МАТНЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ПЕРИФРАЗЛАР ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ (ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА)

А.Б.Кобилова

БухДУ инглиз тилшунослиги кафедраси ўқитувчиси

Abstract:

This article discusses periphrases in English and Uzbek languages. The periphrases used in medical texts and their features are analyzed using examples of the English and Uzbek languages. Attention was also paid to the expression of genuine and contextual periphrases.

Key words:

Periphrasis, genuine periphrases, contextual periphrases, medical periphrases, linguistics, language, journalism, fiction.

Тилшуносликларда **перифраза** тушунчасининг кўплаб таърифлари, шунингдек, унинг вазибалари ва таснифланишига оид хилма-хил қарашлар мавжуд. Қайд этиш мумкинки, перифраза тилшуносликнинг энг мураккаб ҳодисаларидан бири ҳисобланади.

Перифразада тасвирланаётган тушунчанинг айна матн ва вазият учун энг муҳим сифати, белгиси, хусусияти биринчи ўринга қўйилади. Перифразанинг асосий вазифаси матннинг ифодавийлигини, баённинг таъсирчанлигини оширишдир, шунинг учун улар асосан бадий адабиёт тилида, публицистик ва оғзаки нутқда учрайди, илмий нутқда эса тасвирийликдан холи бўлади ва термин сифатида қўлланилади [1, 8163].

Парафразалар нутқда, нутқ бирлиги сифатида воқеланишига кўра соф ва контекстуал парафразалар каби турларга бўлинади [4, 9]. Бунда соф парафразалар ҳеч қандай контекстсиз муайян маъно, тушунча ифодамайди ва, энг муҳими, оммага матнсиз ҳам тушунарли бўлади. Масалан, **саломатлик посбонлари** – шифокорлар, **соҳибқирон** – Амир Темур, **оқ олтин** – пахта, **кумуш тола** – пилла; **evening of life** – old age (**ҳаёт туну** – қариллик), **blue planet** – Earth (**яшил сайёра** – Ер), **desert ship** – camel (**сахро кемаси** – туя), **king of Jealousy** – Othello (**рашк қиролу** – Отелло) каби.

Изланишлар натижасида оммага тушунарли бўлиш мақсадида тиббий матнларда соф перифразалар кўпроқ қўлланганлигига амин бўлдик. Масалан, Ўпка – **кислород ташувчи аъзо** қандай тузилган? (“Шифо-инфо” газетаси, 2017. 12-сон); Елбўғоз – **ёлгон ҳомиладорлик** ҳақида нималарни биласиз? Ҳомилами ё йўлдош. (“Сўғдиёна” газетаси, 2019. 2-сон); AIDS – **is the plague of the century** (ОИТС – **аср вабоси**), **Scientists have denied that cancer is an incurable disease** (Олимлар рақ бедаво дард эканлигини инкор қилишмоқда) каби. Бунда **кислород ташувчи аъзо** деганда эса **ўпка**, **ёлгон ҳомиладорлик** деганда **елбўғоз**; **is the plague of the century** деганда **AIDS**, **incurable disease** деганда **cancer** назарда тутилаётгани кўпчилик учун сир эмас [2, 215].

Контекстуал перифразалар эса муайян матндагина яратилиб, шу матн учун яшайдиган тасвирий ифодалар ҳисобланади. Уларни матндан ташқарида, алоҳида олинганда маъно чиқариш қийин бўлади. Яна ҳам аниқроғи, улар фақат матндагина, бошқа сўзлар куршовида муайян тил бирлигига нисбатан тасвирий ифода бўлиб келади. Масалан, **Юзда очилган баҳор гуллари** перифразаси: “Баҳорнинг қуёшли кунлари гўзал қизларимизни биров ташвишга солиши табиий. Негаки, у **юздаги доғлар ва сепкиллари**нинг авж олишига сабаб бўлади” (“Шифо-инфо” газетаси, 2014. 11-сон).

Ушбу матн парчасини ўқимай туриб, **юзда очилган баҳор гуллари** деганда муаллиф нимани назарда тутаетганлигини англаш биров мушкул. Бунда баҳорда кўпчилик (айниқса, қизлар)нинг юзларига тошадиған қип-қизил тошмалар назарда тутилган бўлиши мумкин.

Матн билан танишиб чиққач **юзда очилган баҳор гуллари** деганда **юздаги доғлар ва сепкиллар** назарда тутилатганлиги англаш мумкин. Бу каби тиббий перифразалар билан ифодаланган тиббий матнлар тиббиётга оид босма нашрларда салмоқли ўрин эгаллайди.

Ёки, Ч.Диккенснинг *“Dombay and Son”* романида келтирилган куйидаги жумла ҳам юқорида келтирилган фикрга мисол бўла олади: *I understand you are poor, and wish to earn money by nursing the little boy, my son, who has been so prematurely deprived of what son never be replaced.*

Таъкидлаш жоизки, контекстуал перифразалар ичида кенг истеъмолда қўлланилиш даражаси юқори бўлганлари бора-бора (оммага тушунарли, маълум бўлиб борғач) соф перифразаларга айланиши мумкин. Бироқ бу барча контекстуал перифразалар маълум давр ўтганидан сўнг соф перифразаларга айланади дегани эмас.

Тиббий перифразаларнинг ўзига хос жиҳати шундаки, улар орқали ифодаланган сўз, айрим ўринларда сўз бирикмалари, асосан, тасвирий ифодалар билан ёнма-ён қўлланилади: *Гижжалар – ички душманлар* (“Шифо-инфо” газетаси, 2018. 2-сон); *Салмонеллез касаллиги жуда айёр касаллик – энгил кечаётган дард бирданига зўрайиб кетиши мумкин* (“Даракчи газетаси, 2019. 9-сон); *Стенокардия – юракни гижимлайдиган дард. Стенокардия – юрак ишемик касалликларининг кенг тарқалган тури бўлиб, одамлар орасида “юрак сиқиши” номи билан машхур.* (“Даракчи” газетаси, 2019. 43-сон); *Микроинсулт – организм “сигнали”га беъътибор бўлманг!* (“Даракчи” газетаси, 2019. 46-сон) каби. Инглиз тилида: *“Using military terms like “battler” and “fighter” to help patients conceptualise their illness can sometimes harm more than it helps.”* (Dhruv Khullar *Atlantic.aug-7.2014*). Ушбу гапта “patient” атамаси ўрнига “battler”, “fighter” перифразалари қўлланилган.

Тиббий матнларда перифразанинг ҳосил бўлиши хусусида сўз борар экан, шу ўринда психоллингвистик ёндашувни ҳам унутмаслигимиз лозим. Бунда перифразанинг юзага келишида тасаввур омили муҳим аҳамиятга эга. Мисол тариқасида **шифонинг кони** перифразасини олайлик. Маълумки, кон деганда, биринчи навбатда, хаёлимизда ижобий тасаввур уйғотадиған табиий бойликлар захираси гавдаланади. Луғатга таянадиган бўлсак, “кон – Ер пўстининг маълум майдонида табиий ҳолда тўпланган ва ишлаб чиқарилиши иқтисодий жиҳатдан фойдали бўлган қазилма бойликлар” [Қаранг: <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Kon>]. Шифо деганда эса дардлардан фориғ этувчи, даво маъноси англашилади. Кон ҳақидаги тасаввуримиз билан бирга шифо тўғрисидаги тасаввуримиз бирлашиб онгимизда маълум бир шифобахш, фойдали (албатта, табиий бўлган) нарса хусусида фикр уйғотади. Натижада, нутқ предметини ифодалаш, баҳолаш мақсади таъсирида экспрессивликни юзага чиқарувчи – **қовоқ** сўзининг функционал-семантик синоними – **шифонинг кони** перифразаси яратилган.

Демак, ушбу перифраза қовоқнинг табобатда қатор касалликларга даво эканлиги жиҳатига асосий эътибор қаратилганлиги натижаси ўлароқ вужудга келган. Шунингдек, *спорт – саломатлик гарови, анор* – кексалик эшигинглизга яқинлаштирмайдиган мева, лимон –хонадннинг цитрус шифокори, лимонзор– цитрус дорихона каби перифрастик бирликлар ҳақида ҳам шундай фикрларни айтиш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, перифраза - бадий адабиёт, журналистика ва оммавий нутқ асарларида у стилистик восита сифатида баённинг равшанлигини ошириш, ўқувчига ёки тингловчиларга янада кучли таъсир ўтказиш учун ишлатилади. Шунингдек, перифразалар тиббий матнларда ҳам кенг қўлланилади.

Файдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Kobilova A.B. Features of the use of the periphrases of the Uzbek and English languages in journalistic texts. International journal of Psychological Rehabilitation, Vol.24, Issue 07, 2020. – Page: 8162-8168. <https://www.psychosocial.com/article/PR270794/18979/>
2. Kobilova A.B. Periphrasis – as a stylistic device. Proceedings of Global Technovation 2nd International Multidisciplinary Scientific Conference. Hosted from London, U.K., December, 28th 2020. – Page: 215-216. <https://conferencepublication.com>
3. Kobilova Aziza. The main classification of periphrases of English language. Collection of material of the international online conference: Actual problems and solutions of modern philology. Uzbekistan, December, 7th 2020. <http://journals.e-science.uz/index.php/conferences/article/view/223>
4. Умиров И.С. Ўзбек тили парафразлари: филология фанл.номзоди..дисс. авторефати.– Т., 1996. –9-б.